

Napustio nas je jedan od najboljih

U povodu smrti akademika i književnika Slobodana Novaka (1924. – 2016.)

Ima pisaca koji su čitava života kopali po vlastitim ranama, raskopavali, secirali i mučili vlastitu savjest, borili se s utvarama, demonima i zlim dusima svoje i kolektivne prošlosti, svoga djetinjstva i svoje mladosti. Među takve pisce slobodni smo uvrstiti Slobodana Novaka, neporeciva klasika hrvatske književnosti. Njegov nevelik, ali iznimno konzistentan i vrijedan književni opus koji tvore *Izgubljeni zavičaj*, *Mirisi*, *zlato i tamjan*, *Izvanbrodski dnevnik*, *Pristajanje* i niz vrsnih pripovijesti nedvojbeno pripada samim vrhuncima moderne hrvatske proze. Riječ je o djelima koja su vrlo često bila podvrgnuta raznim tipovima analize i tumačenja, o kojima su pisali mnogi znani kritičari i povjesničari književnosti. U povodu objave njegovih *Izabranih djela* u šest svezaka potkraj 1990. samo se nostalgično možemo prisjetiti dvobroja časopisa „Republika“ u kojem su se još mogli sabrati svi, ukupno njih dvadeset petero, što uvaženih književnika, što književnih autoriteta, što relevantnih književnih kritičara, što vrsnih jezikoslovaca, kako bi iznova pročitali i vrjednovali Novakovo književno djelo. Od 1991. do 2016. proteklo je dosta vremena, no više se nikada nije ostvario sličan projekt, nikada se više nije moglo okupiti oko Novakova djela toliko različitih znalaca. Istina, u međuvremenu su trudom Matice hrvatske objavljena Novakova *Sabrana djela* u osam svezaka u povodu 85. obljetnice njegova rođenja. Spomenuti dvobroj „Republike“ važan je osim toga i zbog autorova intervjua; bio je to prvi veći javni nastup Slobodana Novaka koji je gotovo izbjegavao javnost i rijetko se eksponirao u medijima. Njegov je medij uvijek bio jezik i ono što je mogao u vlastitu, hrvatskom, jeziku čisto i kristalno stvoriti. U tom je razgovoru s Jelenom Hekman prvi put cjelovito i opširno progovorio o svom djelu i iz toga se razgovora lako može zaključiti koliko je autobiografskih elemenata ugrađeno u pojedina književna ostvarenja. Taj je razgovor dobio i svoj nastavak tijekom pet srpanjskih dana 1998. u hladovini rapske Gajarde. Novak je svoje razgovore sredio, dopunio i redigirao za tiskano izdanje „s nadom da će ležerna i nekonvencionalna forma razgovora pružiti uvjerljivu sliku i posvjedočiti činjenice o jednom turbulentnom vremenu, kao i o mnogim suvremenicima – bez pretenzija za potpunom autobiografijom, ili za obuhvatnijom kronikom i selekcijom prema značenju događaja, pojava i ljudi.“ Tako se

2001. pojavila knjiga *Digresije – razgovori s Jelenom Hekman*. Knjiga je u javnosti izazvala veliku pozornost, mnoge osobe iz književnoga, ali i političkoga života zaintrigiralo je ono što Novak misli, govori i piše, sigurno ne najviše ono što govori o sebi i svojem djelu, nego ono što govori o svojim suvremenicima, kako sudi o pojedinim događajima i kako ocjenjuje određene pojave. Uslijedio je niz polemičkih tekstova, invektiva, pa i objeda – jer knjigu su doživjeli isključivo kao Novakov obračun s njima – ali i pohvalnih i odmjerenih tekstova. U tom mnoštvu različitih reakcija, osobito onih negativnih i pamfletskih, nije se toliko pozornosti posvećivalo Novakovim komentarima njegova vlastita djela, koliko njegovim promišljanjima vremena i njegovih sudionika, Novakovih suputnika i njihovih uloga kakvima ih je pisac osobno doživio i kakvima ih je u svojim sjećanjima vidio. Nije dakle bila važna poetika njegova pisanja koju je razlagao i objašnjavao, nego ono što je rekao o pojedinim osobama hrvatskoga duhovnoga i političkoga svijeta ili način na koji je ocijenio njihovo povijesno značenje ili kako ih je uopće vrjednovao. Gotovac, Matvejević, Krleža, Račan, Tuđman, Kaštelan, Mihalić, Mesić, Supek... Sukobivši se s okolnostima i s ljudima, Novak je doživio pravi pogrom. No on ne posustaje, nije utonuo u izolaciju i šutnju. Prerađuje cijelu knjigu i dopunjuje sa stotinjak stranica posve novoga teksta kojim se osvrće i na recepciju svojih *Digresija*, i na društvena zbivanja, događaje, pojave i ličnosti poslije prvoga izdanja. Tako su se 2003. pojavile *Protimbe*, knjiga za koju se može reći isto ono što je izjavljeno o *Digresijama*: „provokativna i polemična, gusta i duboka od sadržaja, rječita kao osobno svjedočenje i ispovijed (dakle, neka vrsta duhovne autobiografije), ali i kao polemika, ispit savjesti, ne manje kao roman sudbine, rasuti teret, kronika događaja, ljudi i pojava, komentar i refleksija vlastita djela“. U *Protimbama* Novak nimalo nije ublažio svoje tvrde ocjene, štoviše, on još jasnije i otvorenije iznosi svoja gledišta koja su bila u žestokoj opreci i u punom raskoraku s gledištima glavnih aktera, političkih i medijskih, toga vremena. Nisu bila u pitanju samo politička gledišta, nego i vladajuća mišljenja i utvrđena mjerila u književnosti i umjetnosti. Novak je u pravom smislu išao uz dlaku i suprotno, primjerice službenoj proklamiranoj detuđmanizaciji, podijeljenoj ratnoj krivnji, inzistirao je koliko na dostojanstvu Domovinskoga rata, toliko na dostojanstvu i ulozi pokojnoga predsjednika. Još je 1991., kad se nije znalo kako će završiti proces hrvatskoga osamostaljivanja, u spomenutom intervjuu odgovorio na posljednje pitanje hoće li ga, jer smo u slobodi, napustiti „dobra Muza“: „Sačuvao me Bog svake patetike, pa i domovinske, ali moram reći da bih dao za slobodu Hrvatske i svoj skromni opus i mnogo više od toga“.

A Novakov „skromni opus“ nudi, uz njegovu duhovnu autobiografiju, dakle *Protimbe*, romane *Izgubljeni zavičaj*, *Mirise*, *zlato i tamjan*, *Izvanbrodski dnevnik* i *Pristajanje* te niz

novela među kojima se osobito ističu *Badessa madre Antonia*, *Tvrđi grad*, *Južne misli*, *Crvena mrlja (na čelu)*, *Riba Jonina*, *Hlap*, *Moje univerzijade* i *Neman*. Danas, netom poslije njegova odlaska, više od šezdeset godina od objave *Izgubljenoga zavičaja*, Novakovo književno djelo svijetli u njegovim sjajnim rečenicama, pomno i mudro probranima, asketski probranima, kristalnim poput Šimićeve stiha, svijetli sa svojim spasonosnim krajolicima i prvim dašcima nepolitizirane mladosti u *Izgubljenom zavičaju*; svijetli u mračnom, rezigniranom i malodušnom, ironičnom, ciničnom i sarkastičnom junaku Mirisa, zlata i tamjana, svijetli u kritičko-heretički u odnosu na društveni sustav ispisanom *Izvanbrodskom dnevniku* ili odustajanju kao stilu i životnom geslu čak unatoč demokratskim promjenama u romanu *Pristajanje*. A da ipak nije mogao odustati svjedoče *Digresije* i *Protimbe* u kojima je analizirao hrvatsku političku i kulturnu scenu druge polovine 20. stoljeća. U jednu riječ, književni opus Slobodana Novaka svojom kakvoćom, svojom refleksivnošću i svojom izražajnošću zauvijek će ostati u samu vrhu hrvatske književnosti. Zauvijek ostaje njegova kristalično čista prozna umjetnost.

Bila mu laka i blagoslovljena hrvatska zemlja u kojoj će počinuti i koja će mu biti utješno posljednje počivalište.

Božidar Petrač, predsjednik Društva hrvatskih književnika